

Vladimir Petrović, *THE EMERGENCE OF HISTORICAL FORENSIC EXPERTISE. CLIO TAKES THE STAND*, New York and London, Routledge, Taylor and Francis Group, 2017, 258.

Svoje višegodišnje bavljenje pitanjima procesa na Haškom tribunalu, ratnih zločina i uopšte uloge istoriografije u diskursu promišljanja savremenih ratnih događaja, dr Vladimir Petrović krunisao je naslovljenom knjigom koja se pojavila na svetskoj sceni tokom 2017. godine. U zanatskom smislu stasao na beogradskoj istorijskoj katedri, ali sazeo pod uticajem i naučnim izazovima pojedinih istaknutih profesora na Centralnoevropskom univerzitetu u Budimpešti, Petrović je sazeo različita iskustva, podsticaje, naučne prakse, ali i intelektualne dileme koje su u proteklom periodu oblikovale njegov naučni put i interesovanja.

Omeđena obimom i standardima koje istaknuti izdavač nudi, *Clio takes the Stand* otvara značajno i nadasve aktuelno pitanje učešća istoriografije u savremenom promišljanju pojedinih istorijskih događaja, a koji su potom bili sankcionisani određenim sudskim ili pravnim normama. Knjigu čine tri celine koji nose sledeće naslove: *Početak – uslovi za rast istorijske forenzike*, *Improvizacije – eksperimentisanje sa doprinosom istorijske forenzike* i *Raskrsnice – institucionalizacija istorijske forenzičke ekspertize*.

Uključivanje istoričara u pojedine sudske procese na kojima se verifikovao sled nekih značajnih istorijskih događaja nije karakteristično za epohe pre završetka Drugog svetskog rata. O tome autor piše u prvom poglavlju izvlačeći tanku nit tog angažovanja, u kome možemo sagledati rast društvene potrebe ne samo za pravnim već i za istorijskim tumačenjem pojedinih kontroverznih događaja. Ovaj proces on vezuje za poznata suđenja kapetanu Drajfusu u Francuskoj, ili za slučaj Fridjunga u Austro-Ugarskoj.

Petrović ukazuje da Drugi svetski rat donosi promenu ovakvog stava i da su se saveznici veoma rano opredelili da na njegovom kraju sude onima koji su izazvali rat i onima koji su učinili ratne zločine. To će voditi osnivanju suda za ratne zločine u Nimbргу. Autor detaljno razmatra nastanak i praksu te, do tada nepostojeće, pravne institucije. Smatramo da je značajno podvući da su nimbргski tužioc i istorijske postupke i praksu okrivljenih (pobedenih) gledali kao na „kriminalnu“ i „zavereničku“ u vođenju agresivnog rata, uz „zajednički konspirativni-zaverenički plan“ (nameće se upadljiva paralela

sa Haškim tribunalom i pogledom na srpsku i hrvatsku herceg-bosansku stranu). Takođe, uočavamo važnost zaplenjene nemačke arhive (dokumenata) i njenog korišćenja na procesu, gde se u većem broju uključuju i istoričari. Autor, međutim, ukazuje da su istoričari na ovom suđenju imali „pomoćnu ulogu“ i da je „suđenje tražilo suđenje istoriji, a ne istoričarskom stavu“. On razmatra i kritički odnos pojedinih kompetentnih savremenika prema praksi nimbргskog suda. Po njihovom mišljenju, reč je o sudu pobednika, koji sudi po do tada neviđenoj kompilaciji raznolikih pravnih praksi i proizvodi talas sličnih suđenja širom Evrope, koji su ponegde bili legalizovana odmazda. „Nasleđe Nimbргa ostaje otvoreno za debatu“ i predstavlja „predmet kontroverze“, ocenjuje Petrović.

Ukazujemo na veoma značajan autorov stav da je „osećaj istorijske distance“ na nimbргskom procesu ustaknuo pred količinom dostupne dokumentacije, izložene „ispitivanju znatno ranije nego što je obično“. Uz ovaj komentar bolje razumemo kasniju sličnu praksu na Haškom tribunalu. Raspolaganje zaplenjenom arhivskom dokumentacijom pobedenog u suštini predstavlja korak sa kojim se krenulo u brisanje istorijske distance od pojedinih ratnih događaja. Odnosno, kako navodi lord Akton, a koga citira Vladimir Petrović, ta količina raspoložive dokumentacije dovela je do stvaranja „dokumentarnog doba koje će imati težnju da stvara istoriju mimo istoričara“.

Posle Drugog svetskog rata, odnosno posle Nimbргskog procesa, nastao je niz novih naučnih-istorijskih institucija u mnogim zapadnim državama, koje su počele da se bave temama trasiranim na tom procesu. Autor upečatljivo slika način na koji su se predstavnici jevrejske zajednice angažovali u razradi optužbi iznesenih u Nimbргу. Fric Bauer, nemački advokat jevrejskog porekla, još je 1949. istakao da „nemački narod treba lekciju iz primenljivog međunarodnog zakona“. Na njegove stavove će se nadovezati mnogobrojna suđenja u Nemačkoj na kojima je progon Jevreja bila osnovna optužba. U nizu institucija i sudskih procesa otvorenih u Izraelu od sredine 1950-ih utemeljen je pogled na jevrejsko pitanje, odnosno antisemitizam u Evropi i formiran pogled na jevrejske žrtve u Drugom svetskom ratu. U ovom procesu, kako navodi Vladimir Petrović, istoričari sada ne ulaze više na zadnja vrata sudnica, već upravo na glavna vrata. I to svega nekih 15 godina posle Nimbргa!

Ovaj hod u razvoju „forenzičke ekspertize“ istoriografije kulminiše krajem 1990-ih i u prvim

decenijama sadašnjeg veka, u kome se razvio i specifičan multidisciplinarni pravac nazvan „transitional justice“ ili tranziciona pravda. Odnosno, nekakva vrsta pravde ili istorijskog objašnjenja događaja u društvima (narodima, državama) koji su još uvek u „tranziciji“.

Živimo u doba „tranzicione pravde“, ističe autor, koje ima do sada neviđenu potrebu da se odredi i označi istorijske pogreške. U svemu tome on razmatra mesto istoričara koji je imao značajnu – ali ne jednoznačnu – ulogu u pojedinim procesima vezanim za događaje iz nedavne prošlosti. U tom kontekstu pojedini istoričari će imati ulogu moćnih poveznica između događaja iz tegobne prošlosti i današnjih očekivanja, dok će biti i onih koji će svojim zaključcima samo podsticati istorijske tenzije do razmera „nepremostivih zaliva“, kako slikovito dočarava V. Petrović.

Više pitanja navire posle čitanja ove knjige: Kakva je uloga istoričara u tako problematičnim političko-pravnim događajima? Da li je istoričar taj koji samo izlaže pojedine istorijske činjenice ili je poželjno da o njima zauzme i svoj stav, uostalom kako glasi i naslov ove monografije (*Clio takes the Stand*)? Kako izaći na kraj sa problemom gde istoričar vidi prošlost ili pojedini događaj na jedan način, a tribunal (sudija, tužilac i drugi) na drugi način? Kako se suočiti sa problemom gde tribunal „vadi“ iz konteksta pojedine događaje, a istoričar ih vidi u sledu, nizu drugih događaja, pa samim tim ne uočava bilo kakvu inkriminaciju za kojom sud traga?

Današnje vreme je dovelo do brisanja istorijske distance, tako čvrsto branjene i zastupane ograde ranijih generacija istoričara kojom su se do skora branili od tumačenja savremene istorije. Sada je ta distanca gotovo ukinuta pa je – logikom „tranzicione pravde“ – nejasno odakle počinje prošlost, a gde nastaje sadašnjost.

Sledeći korak Petrovićevog istraživanja i tumačenja, bez sumnje, može biti uloga istoriografije u radu i presudama Haškog tribunala u najnovije vreme. To nam se nameće kao skoro izvestan put daljeg promišljanja teme, pa u tom okviru ova knjiga služi kao dobar i detaljan uvod. Mnoštvo primera iz ranijeg sudsko-istoriografskog odnosa, a koje nam podastire Vladimir Petrović, neumitno vodi do paralela sa idejom nastanka, praksom i presudama koje je izrekao Haški tribunal. Da li će kolega Petrović imati snage da se uhvati u koštac i sa ovim pitanjima – ostaje da sačekamo. Ali, da će to biti veoma značajno nema sumnje.

Na kraju ističemo još dve činjenice: ekstenzivnu bibliografiju korišćenih radova u knjizi i osoben rečnik kojim je napisana. Taj rečnik zahteva posebnu pažnju čitaoca i ne trpi nikakvo „dijagonalno“ čitanje.

Ostaje dilema o tome da li je Routledge kao prestižan izdavač mogao da knjigu opremi adekvatnijim koricama, a posebno naslovnom stranom. Atraktivnije korice – od postojećih koje su mešavina apstrakcije i tehničke konzervativnosti – svakako bi učinile da čitalac lakše posegne za njom. Time bi otvorio put ka jednoj izazovnoj knjizi i dobio podsticaj za novo i inspirativno intelektualno promišljanje.

Najveći utisak, svakako, ostavlja činjenica da je istaknuta i prepoznatljiva inostrana izdavačka kuća objavila ovo delo. Na taj način, Vladimir Petrović je dodao značajan prilog naše istoriografije svetskoj „legitimaciji“. Jedan od glavnih kvaliteta knjige jeste što podstiče istoričara na promišljanje i dijalog. Gotovo da nema poglavlja nad kojim se ne možemo zamisliti i formulisati nizove pitanja i dilema. Ta pitanja i dileme su, u suštini, najveći rezultat naučnog truda Vladimira Petrovića i njegove muze Klio – koja je „zauzela svoj stav“.

Bojan B. Dimitrijević

КОЛАБОРАЦИОНИСТИ ПРЕД СУДОМ ОЗНЕ: САСЛУШАЊА МИЛАНА НЕДИЋА, ДРАГОМИРА ЈОВАНОВИЋА, ТАНАСИЈА ДИНИЋА И КОСТЕ МУШИЦКОГ ПРЕД ОРГАНИМА ОЗНЕ, приредили Срђан Цветковић, Раде Ристановић и Небојша Стамболија, Београд, Институт за савремену историју, Друштво историчара Србије „Стојан Новаковић“, 2018, 582.

Kolaboracija zauzima istaknuto mesto u spektru kontroverznih tema o Drugom svetskom ratu. Takve teme, posebno u Srbiji, i danas izazivaju podelu u društvu. Mnogi istoričari koji su pokušali da, poštujući pravila struke, osvetle kolaboraciju u Jugoslaviji nisu mogli da izbegnu žigosanje kako od šire čitalačke publike, tako i od kolega istoričara. Neki su označeni kao pristalice partizana, a drugi kao pristalice četnika, Ljotića ili Nedića. U ovakvim okolnostima možda je najbolje za istoričara da se vrati izvorima, kritički ih priredi i predstavi čitaocima. Ostavlja jući im tako da sami donose zaključke.

Knjiga *Kolaboracionisti pred sudom OZN-e* predstavlja zbirku priredjenih saslušanja četvorice